

Demokratizacija družbe in obramba SFRJ

Raziskovalni izsledki slovensko-makedonskega projekta o pripravljenosti družbenopolitičnega sistema SFRJ za SLO in DS

Uresničevanje obrambno-samozaščitne funkcije političnega sistema je izredno zapleten in protisloven proces, ki terja analitično spremljanje in kritično vrednotenje. Cilj raziskovalnega projekta zato ni bil le v tem, da ugotovi normativno, organizacijsko, kadrovsko, materialno pripravljenost sistema, kot je predvideval zvezni makroprojekt, temveč predvsem to, da poda teoretično utemeljena in empirično dokazljiva dejstva o delovanju sistema v družbeni stvarnosti. To pa je težavna raziskovalna naloga zlasti na tistih področjih, ki so (zaradi stopenj tajnosti in državne »skrivnostnosti«) »zastrita« z normativnimi dokumenti in voluntarističnimi predpostavkami.¹

Raziskava ni razkrivala neke imaginarne »pripravljenosti«, namreč je ugotavljala usposobljenost človeka kot posameznika, delovnih ljudi in občanov ter institucij političnega sistema za opravljanje varstvene, obrambne in samozaščitne funkcije. Opozorila je na dosežke in optimalne rešitve, pa tudi na nekatere stranpote in nerealne predpostavke delovanja sistema. V spoznanja je vgradila opozorila glede racionalizacije sistema, njegove optimalizacije in učinkovitosti, predvsem pa je izpostavila vidik razvojnega spreminjanja ter znanstveno-tehnološkega in organizacijskega posodabljanja sistema.

Raziskava je potrdila osnovno predpostavko, da bo usposobljenost družbenopolitičnega sistema, gospodarstva in družbenih dejavnosti za obrambo in varnost v mirnodobnih razmerah, v izrednih razmerah, ob neposredni vojni nevarnosti in v vojnih situacijah odvisna: od sposobnosti družbenopolitičnega sistema za razreševanje družbenih protislovij; od idejnopolitične kohezivnosti in vrednostne homogenosti globalne družbe; od integrativnosti sistema (republik in pokrajin) na temelju uresničevanja suverenih pravic delovnih ljudi v federativni skupnosti; od sposobnosti političnega sistema za razvojno spreminjanje ter od idejne in akcijske enotnosti Zveze komunistov in vseh socialističnih demokratičnih ustvarjalnih sil. Optimalno funkcioniranje političnega in ekonomskega sistema bo zagotavljalo tudi optimalno stopnjo pripravljenosti in učinkovitega delovanja obrambno-zaščitnega sistema.

V raziskavi se je potrdila predpostavka, da so na presojanje o SLO in DS ter na pripravljenost subjektov za SLO in DS močno vplivali krizni pojavi na ekonomskem področju (nestabilnost gospodarstva, socialna ogroženost itd.) ter konfliktne situacije na političnem področju (neenotnost v političnih vrhovih, nacionalni konflikti, razvojna nasprotja, itd.). Raziskava je razkrila ne samo raznolikost politič-

¹ Slovensko-makedonski medrepubliški projekt Pripravljenost družbenopolitičnega sistema za SLO in DS je temeljna raziskovalna naloga v okviru jugoslovanskega makroprojekta »Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita SFRJ«. Tematika usposobljenosti političnega sistema za obrambo in samozaščito je komplementarna z drugimi deli makroprojekta: ogrožanje varnosti SFRJ z oboroženo agresijo in specialno vojno, pripravljenost gospodarstva, družbenih dejavnosti in prebivalstva, civilne zaščite, sistema opazovanja in obveščanja ter vodenja in poveljevanja v izrednih razmerah in v splošni ljudsko-obrambni vojni.

nih, ekonomskih, kulturnih in drugih razvojnih koncepcij republik in pokrajin, marveč tudi diferenciranost na področju obrambe in samozaščite (različne ocene stanja, raznolike koncepcije razvoja, različna pojmovanja fronte socialističnih sil, odnos do JLA, itd.).²

1. Institucionalna hipertrofija: neracionalnost in entropičnost

V jugoslovanski raziskavi je bila potrjena domneva, da med normativno-pravno institucionalizacijo sistema in njegovim delovanjem v praksi obstaja razlika. Sistem SLO in DS je normativno-organizacijsko ustrezno zasnovan; na podlagi tega bi lahko sklepali, da je pripravljenost družbenopolitičnega sistema za SLO in DS v miru, v izrednih razmerah in v vojni zadovoljiva. Vendar pa institucionalizacija sistema sama po sebi še ne zagotavlja tudi učinkovitega delovanja sistema v praksi. Raziskovanje je razkrilo, da obstaja *institucionalna hipertrofija* in da *prevelika institucionalizacija sistema* povzroča neracionalnost in entropijo sistema. Z nadaljnjim raziskovanjem bi morali ugotoviti, ali pravne norme še ustrezajo sedanjim in prihodnjim razmeram in ali so v družbenem razvoju že nastopili novi dejavniki in nova spoznanja, ki terjajo *kritično ovrednotenje normativno-pravne institucionalizacije sistema* in temu ustrezno prilagoditev pravnih norm.³

Raziskava je pokazala, da se delavci in občani soočajo z *normativno visoko postavljenimi cilji in pričakovanji sistema, hkrati pa z empirično stvarnostjo* socialnih razmer kriznega obdobja. Sedanje krizne tendence v ekonomskem in političnem sistemu neugodno vplivajo na stabilnost sistema SLO in DS, posebej na pripravljenost družbenopolitične skupnosti za splošno ljudsko obrambno vojno.

Z raziskavo smo dobili več dokazil o veljavnosti dejstva, da *podružbljanje sistema SLO in DS še vedno poteka predvsem formalno, manj pa vsebinsko*. Čeprav se je vloga delegatskih skupščin pri uresničevanju obrambno-zaščitnih funkcij glede na obdobje pred letom 1974 bistveno spremenila, čeprav sta ustvarjena drugačen odnos in ugodnejše politično ozračje, pa tudi splošno razpoloženje za učinkovito reševanje temeljnih vprašanj na tem področju, se način sprejemanja sklepov ni bistveno spremenil.

V raziskovalnem projektu smo domnevali, da se bodo notranja protislovja izrazila v konfliktnih interesov na vseh družbenih področjih. Raziskava je pokazala, da dobiva pluralizem samoupravnih interesov v današnjih razvojnih izzivih nova razsežja: na vseh interesnih področjih (ki jih je opredelil Kardelj) so se interesna nasprotja začela izražati kot razvojna nasprotja, in to v zaostreni obliki – ne le kot konflikt interesov socialnih skupin, ampak predvsem kot *konflikt razvojnih konceptov*. Ti razvojni konflikti prihajajo na dan v različnih pogledih na nadaljnji razvoj sistema SLO in DS.

V kriznih razmerah se interes delavcev in občanov usmerja predvsem k eksistencialnim ekonomskim in socialnim problemom. Delavci in občani »prepuščajo« probleme SLO in DS poklicnim strukturam. Aktivni stratum na tem področju se zbuja na tiste interesno motivirane nosilce sistema, ki imajo obveznosti in naloge na tem področju. V raziskovanju ni bila dokazana domneva, da na tem področju

² Medrepubliki projekt je realiziran z dvanajstimi tematskimi analizami, tremi analitičnimi separati, dvema analiza stanja v SR Sloveniji in SR Makedoniji, dvema študijama primera ter sintetično študijo. Rezultati raziskave v Sloveniji pa so objavljeni v knjižici: Družbenopolitični sistem – obramba in varnost, Komunist, Ljubljana 1987, str. 336.

³ Podrobnejša teoretična utemeljitev in empirični rezultati so podani v zborniku: Pripravljenost društveno-političnega sistema za ONO i DSZ SFRJ. Uvodna študija, Ljubljana, Skopje maj 1988, strani 413.

obstajata trajno aktiven odnos in usposobljenost večine populacije. Vključevanje večine prebivalstva v ta aktivni sloj je odvisno od kompleksa dejavnikov, ki so bili v raziskavi evidentirani.⁴

2. Obrambno-varnostno videnje v luči »redukcije« stvarnosti

Aktivno obnašanje in t. i. participacijska usmerjenost ljudi sta povezana s stopnjo njihove seznanjenosti in vedenja o problemih ter možnostih udeležbe v procesu odločanja. Odločanje na področju SLO in DS v OZD in KS – še bolj pa na ravneh DPS – pa je pogosto predvsem stvar ozkih skupin (deloma tudi zaradi stopenj zaupnosti in tajnosti). Procesi podružbljanja so se na tem področju šele začeli uresničevati. Raziskovanje je pokazalo, da še ni ustaljena interaktivna komunikacija in povezanost med komitejem za SLO in DS ter delovnimi ljudmi, še bolj pa občani. Odločanje je, kot bi lahko rekli, »rezervirano« za državne, politične, vojaške in druge strukture.

V raziskavi je bila potrjena domneva, da na motiviranost delovnih ljudi in občanov za aktivno obnašanje v zvezi z obrambo in samozaščito vpliva njihovo *zavestno spoznavanje* aktualnih obrambnih in varnostnih problemov v njihovi OZD, krajevni skupnosti, pa tudi v širšem družbenem okolju. To poznavanje pa je »redukcija« dejanske obrambne stvarnosti.

Delavci in občani na prvo mesto postavljajo *socialno ogroženost* kot glavni dejavnik ogrožanja SFRJ. Dobra tretjina občanov meni, da SFRJ predvsem ogroža nizek standard posameznih slojev in velike socialne razlike. Druga tretjina poudarja ogroženost SFRJ zaradi neugodnega notranjega gospodarskega položaja in slabega gospodarjenja. Delavci na prvo mesto ogroženosti SFRJ postavljajo vse večje socialne razlike, na drugo mesto pa ogroženost zaradi slabega gospodarjenja in neugodnega ekonomskega položaja.

Diferencirano zaznavanje ogroženosti je bilo ugotovljeno v posameznih republikah in pokrajinah (manj razvite na prvo mesto postavljajo socialno ogroženost, medtem ko razvitejše neugoden gospodarski položaj in slabo gospodarjenje). Raziskava opozarja tudi na ogroženost ljudi zaradi nadaljnega poslabševanja socialnega položaja brez vidne pozitivne alternative, kar je samo po sebi negativen dejavnik za varnost države.

Jugoslavija in države v razvoju so permanentno izpostavljene pritiskom globalnih žarišč moči in svetovne prevlade. Ta domneva se je potrdila pri preučevanju zaznavanja te ogroženosti. Vendar med *zunanjimi dejavniki ogrožanja* delavci in občani na prvem mestu omenjajo ekonomske pritiske. Tem v nižjih odstotkih sledijo drugi dejavniki, ki se nanašajo na znanstveno-tehnološki razvoj, politične vplive in propagandno-psihološke vplive. *Vojaški pritiski po njihovem pojmovanju*

⁴ Raziskava o pripravljenosti družbenopolitičnega sistema SFRJ za SLO in DS je bila izvedena konec leta 1985 in v letu 1986, in sicer na ravni delovnih organizacij, krajevnih skupnosti in občin; raziskava na ravni regij in drugih medobčinskih skupnosti je bila v celoti opravljena v letu 1987; preliminarna raziskava na ravni socialistične republike/avtonomne pokrajine in federacije pa v letu 1988. V osnovnem vzorcu je bilo 24 jugoslovanskih občin, iz vsake po tri delovne organizacije in dve krajevni skupnosti, skupaj 72 delovnih organizacij in 48 krajevnih skupnosti; v Sloveniji in Makedoniji je bil vzorec razširjen na 9 oziroma 6 občin, kar pomeni, da je bila raziskava v celoti opravljena v 33 občinah. Izbranih je bilo tudi 8 mestnih, regionalnih oziroma medobčinskih skupnosti. V delovnih organizacijah je bilo anketiranih 2150 slučajno izbranih delavcev ter intervjuvanih 619 respondentov kvalificiranih struktur; v krajevnih skupnostih je bilo anketiranih 1552 slučajno izbranih respondentov in 433 respondentov kvalificiranih struktur. Na ravni občin je bilo intervjuvanih 235 občinskih funkcionarjev, na ravni regije pa 40 respondentov. V razširjenem vzorcu za Slovenijo je sodelovalo 1039 slučajno izbranih delavcev in 1011 slučajno izbranih krajanov.

niso pomemben dejavnik ogrožanja SFRJ v sedanjih razmerah v Evropi: samo 5,7% občanov meni, da ti pritiski SFRJ zelo ogrožajo. Značilno je tudi to, da približno polovica vprašanih občanov meni, da SFRJ ne grozi realna nevarnost od katerekoli strani (ne z Vzhoda ne z Zahoda). Za takšna osebna »videnja« ogroženosti je mogoče najti različne razlage: a. nizko seznanjenost z dejansko vojaško ogroženostjo SFRJ; b. zanemarjanje obrambno-varnostne problematike zaradi ekonomske in politične krize; c. usmerjenost občanov in delavcev k eksistencialnim socialnim vprašanjem.

Raziskava ponuja sorazmerno optimistične odgovore glede pripravljenosti naše družbe za obrambo pred napadom ali drugimi oblikami uporabe sile. Občani v krajevnih skupnostih menijo, da smo za uspešno obrambo pred napadom popolnoma pripravljeni (46,6%), oziroma da smo pripravljeni (34,3%). Samo 10,8% jih meni, da smo delno pripravljeni. Ocene o lastni usposobljenosti za oborožen boj niso ugodne. Samo dobra tretjina delavcev meni, da smo usposobljeni za oborožene in neoborožene oblike upiranja.

Raziskava je pokazala, da so najpomembnejši vir informacij za občane in delavce republiška sredstva javnega obveščanja (dnevniki, radio in TV). Večina delavcev in občanov izjavlja, da vselej ali pogosto dobivajo zanesljive informacije o obrambnih in samozaščitnih problemih v dnevnem tisku, na radiu in TV. Republiška sredstva javnega obveščanja so najbolj zanesljiv in pogost vir informacij tudi za kvalificirane strukture na področju SLO in DS.

Časopisi z obrambno oziroma samozaščitno vsebino so slab vir informacij. (Samo 12,9% delavcev in 15,1% občanov jih čita vselej ali pogosto). Strokovno literaturo zelo malo berejo celo kvalificirane in aktivne skupine s tega področja. Skoraj polovica kvalificirane strukture in aktivnih skupin s področja SLO in DS ne spremlja sodobnih dogodkov na tem področju. Sodobno obrambno znanje imajo zelo ozke strukture; večina populacije in kvalificiranih struktur se ne zaveda pomena sodobnega znanstveno-tehnološkega in obrambnega znanja s področja SLO in DS.

3. (Ne)funkcionalnost obrambnih načrtov

Pripravljenost delavcev v OZD za vključevanje in delovanje v sistemu SLO in DS je zelo izrazita. Večina delavcev tudi visoko ocenjuje obrambno usposobljenost za aktivnosti na področju SLO in DS. Približno tretjina delavcev pa ni razpo-rejena oziroma seznanjena z nalogami v morebitnih vojnih razmerah.

Značilen je podatek, da bi v vojnih razmerah v oboroženih silah želela sodelovati približno tretjina delavcev (kadar bi lahko o tem sami odločali). Vendar je mogoče ugotoviti, da se aspiracije delavcev glede udeležbe v oboroženih silah v posameznih socialističnih republikah in socialističnih avtonomnih pokrajinah ne ujemajo v celoti s potrebami in pomenom njihove udeležbe v oboroženih oblikah boja in obrambe (oziroma z doktrinarno opredelitvijo oboroženega boja). Splošna, prevladujoča značilnost je, da delavci niso dovolj seznanjeni z nalogami OZD kot celote na področju SLO in DS.

Analiza vsebine normativnih aktov, planskih in drugih dokumentov je pokazala, da je normativno-pravna in planska pripravljenost OZD v SFRJ zadovoljiva. Vendar kaže tudi na to, da je na tem področju dokaj izrazit pojav *normativizem*; gre za nepotrebno administriranje, za pretežno usmeritev v reševanje »administrativnih problemov« – namesto v bistvena vprašanja obrambno-zaščitne priprave

OZD. Obrambni načrti so pogosto zelo zapleteni, preveč obširni in nepregledni, včasih nerazumljivi, zaradi česar se objektivno zmanjšuje njihova temeljna funkcionalna in uporabna vrednost. Treba bi jih bilo radikalno poenostaviti.⁵

V raziskavi sta bila pri realizaciji obrambnih in samozaščitnih funkcij krajevni skupnosti zaznana dva trenda. Eden je tisti, ki se približuje ustavno-politični in normativno-konceptualni določitvi krajevne skupnosti, drugi pa tisti, ki bistveno odstopa od te določitve, vendar v smislu prevladovanja odnosa pasivnosti in neaktivnosti, neinformiranosti občanov in delovnih ljudi, formalizma v organiziranosti, uresničevanja samo nujnih »norm iz občine« in »od zgoraj«, naslanjanja na skromno kadrovska in materialna baza. Ne tako redek obrazec tega trenda je pojmovanje krajevne skupnosti kot »administrativne izpostave« občine, ki ima v sistemu strokovno opredeljene funkcije in naloge, vendar zanje nima dovolj možnosti in zmogljivosti. V takšnih primerih se množičnost in iniciativnost pri pripravi in uresničevanju vloge v sistemu SLO in DS izgubljata ali pa sta v praksi marginalna.

Kadrovska baza v širšem smislu – kot človeško subjektivni dejavnik – je v krajevni skupnosti dokaj ozka, malo aktivna ali iniciativna, informirana in motivirana. Jedro aktivistov, ki v krajevni skupnosti »pokrivajo« področje SLO, je dokaz ozko in pretežno »funkcionarsko«, medtem ko se aktivnost delovnih ljudi in občanov zožuje na občasno oz. redko udeležbo, na »obveznih« sestankih, vajah in ad hoc aktivnostih. Samo njihov manjši del ima in uresničuje redno aktivno kontinuirano vlogo v sistemu SLO v krajevni skupnosti.

Na podlagi dobljenih indikatorjev glede pripravljenosti krajevne skupnosti na SLO in DS je najugodnejše stanje organizacijsko-planskega in potem normativno-pravnega dejavnika. Najbolj ustrezno je pripravljena za delovanje v miru, potem pa v času elementarnih in drugih nesreč. Nekoliko manj je izražena njena pripravljenost za delovanje v izrednih razmerah, še manj ob neposredni vojni nevarnosti, najmanj pa za čas poteka vojne.⁶

V družbenopolitičnem sistemu je občini namenjena vloga ključnega člana samoupravnega in družbenopolitičnega organiziranja občanov in delovnih ljudi. Temeljno spoznanje v raziskavi je bilo, da ocene vloge prakse in pripravljenosti občine za SLO in DS ni mogoče opraviti brez objektivne ocene njenega stvarnega položaja v odnosih znotraj sebe ali s širšo skupnostjo. Če primerjamo te odnose z ustavno, politično in normativno opredelitvijo občine, je zaznati precejšnje neskladje med pričakovani sistema in njegovo stvarno prakso. To neskladje se posebej neugodno reflektira pri pripravah in pripravljenosti občine za SLO in DS.

Občina uspešneje in bolj učinkovito opravlja tiste funkcije in priprave zanje na območju SLO in DS, ki so povezane z njeno naravno *instanco oblasti*, v manjši meri pa z naravo, ki jo ima kot samoupravna skupnost. Občina je po številnih značilnostih preveč urejevalska, preveč normativno omejena, zožena na občinski aparat odločanja, oblasti, nadzora. Hkrati se manj čuti kot skupnost, ki povezuje temeljne samoupravne organizacije in neposredne ravni odločanja, vpliva, samoorganiziranja, interesnega združevanja in artikuliranja potreb delavcev in občanov.

Organizacijsko-planska sestavina ter usposobljenost in opremljenost aparata SLO in DS sta na ravni občine precejšnja, zaostajajo pa druge prvine: materialna in samoupravno-normativna prvina, dalje kadri in človeški faktor in posebej koor-

⁵ Kompleksna analiza je podana v Analitičnem separatu: Analiza vsebine normativnih aktov, planskih in drugih dokumentov v OZD, v krajevni skupnosti in občini (Strani 350).

⁶ Glej tematsko analizo: Pripravljenost krajevne skupnosti za SLO in DS in publikacijo: Družbenopolitični sistem – obramba in varnost, Komunist 1987.

dinacijska, informacijska prvina nosilcev sistema SLO in DS v občini. Za te prvine razkriva raziskava neugodne, ponekod celo precej neugodne rezultate.

Pri raziskovanju organiziranosti in pripravljenosti posebnih družbenopolitičnih in regionalnih samoupravnih medobčinskih skupnosti v sistemu SLO in DS je bila potrjena generalna domneva, da je organiziranost in pripravljenost vseh subjektov, njihov položaj v sistemu SLO in DS neposredno odvisen od celote družbenih odnosov.

Zaradi posebnih interesov občin, združenih v mestne skupnosti, se proučevana jugoslovanska mesta glede SLO in DS ne morejo izkazati kot celoviti subjekti. Poleg tega so pogosti močnejši neposredni odnosi med republiko in pokrajino ter občino, kot pa med republiko, pokrajino in mestom. Tako je najverjetneje zato, ker je občina v ustavno-pravnem sistemu opredeljena kot temeljna družbenopolitična skupnost, ne da bi bila posebej opredeljena njena vloga glede na različne okoliščine uresničevanja ozemelske in komunalne samostojnosti. Kaže se nujnost popolnejše in bolj jasne opredelitve vloge, pravic, dolžnosti ter pristojnosti mesta v sistemu SLO in DS. Nujna je natančnejša razmejitev pravic in dolžnosti ter pristojnosti občin, združenih v mestno skupščino.

4. Pristojnosti republik, federacije in JLA

Preliminarno raziskovanje *socialističnih republik* je pokazalo, da je normativni dejavnik priprav republik izjemno razvit. Kaže se problem prenormiranosti in hiperinstitucionalizacije, ki ima lahko neugodne vplive na položaj in vlogo drugih struktur znotraj republike. To pa se dogaja tudi z drugimi funkcijami republike v političnem sistemu. Te ocene se v načelu nanašajo tudi na organizacijsko-plan-sko prvino pripravljenosti republike za SLO in DS. Normativno pravna urejenost se večinoma nanaša na priprave v miru, medtem ko je za vojne razmere še vedno premalo razčlenjena. Posledica tega je, da je normativno pravno področje preveč prepuščeno vojnemu zakonskemu urejanju, ki stopi v veljavo ob neposredni vojni nevarnosti in v vojni, kar pomeni, da bi bilo zunaj rednega delovanja delegatskega sistema. Več rešitev iz vojnega zakonskega urejanja bi bilo mogoče urediti že s predpisi, ki veljajo v miru. Zaradi tega je treba preučiti: usklajenost predpisov v miru in vojnih predpisov ter možnosti določene deregulacije; preučiti možnost prenosa določb iz vojnih med predpise v miru; analizirati predpise glede možnosti učinkovitega delovanja v izrednih razmerah (gospodarske, družbene dejavnosti) in preučiti realnost ter uresničljivost sedanjega sistema načrtovanja proizvodnje ter storitev v začetnem obdobju vojne.

Kadrovska pripravljenost republik v celoti zaostaja za ravnijo organizacijsko-planske in materialno-tehnične pripravljenosti. Kot problem se kaže očitneje pri izpopolnjevanju nujnega strokovnega kadra, pa tudi pri usposabljanju celotne sestave obrambno-zaščitnih struktur.

Pregled zbranega gradiva o pripravljenosti republiških organov za SLO in DS v globalu kaže na dokaj visoko stopnjo in intenzivno delovanje teh organov in njihovo angažiranost pri obravnavanju splošnih vprašanj in problemov SLO in DS. Raziskovalna spoznanja govorijo, da problematika SLO in DS postaja integralni del delegatsko-skupščinskega odločanja. Celota delegatskega sistema pa še vedno ni povsem aktivirana kot dejavnik področja SLO in DS.

Z razširitvijo funkcije *predsedstva republike* v morebitni vojni nevarnosti in vojni na vojno zakonodajno funkcijo, se s pravico organiziranja novih vojnih druž-

benopolitičnih skupnosti, ki se nahajajo »zunaj« skupščinskega sistema, in s pravico, da v določenih razmerah prenašajo lastne pristojnosti nanje, zožuje prostor družbenega samoupravljanja oziroma pravic in dolžnosti skupščin kot najvišjih oblastnih organov. S prevzemanjem pravic iz zakonodajne vloge se spreminja tudi odnos predsedstva do drugih republiških organov in teles. Usposobljenost predsedstva za opravljanje nove funkcije, pa tudi za njeno izvajanje v obstoječi sestavi, je še premalo preučeno. Predsedstvo izvaja svoje funkcije kot kolektivni organ z možnostjo razširjanja svoje sestave, kar pa je po republikah različno urejeno.

Aktivnost komiteja za SLO in DS se je izražala predvsem v stalnem spremljanju in ocenjevanju politično-varnostnih razmer v republikah in v celovitem opazovanju stanja obrambnih in samozaščitnih priprav.

V analizah dosedanjih izkušenj iz dela teh teles se ponuja nekaj aktualnih vprašanj. Med temi je tudi vprašanje o njihovih pristojnostih, za katere se ocenjuje, da niso dovolj razmejene. To je privedlo do tega, da so se ukvarjali z zadevami, ki sodijo v pristojnost drugih organov in teles, zaradi česar je prišlo tudi do pasivizacije teh organov. In narobe, iz »strahu« pred vmešavanjem v pristojnost drugih organov so se komiteji pasivno obnašali do nekaterih aktualnih problemov, s katerimi bi se sicer morali ukvarjati.

Glede na ustavno opredeljeno mesto in vlogo *federacije* v celotnem funkcioniranju družbenoekonomskega in političnega sistema države in glede na njena temeljna in originarna pooblastila oziroma pravice in dolžnosti na tem področju, je v raziskavi ustrezna pozornost namenjena vprašanjem položaja in odnosov posameznih federativnih organov, pa tudi načinu organizacije in odgovornosti pri izvajanju pravic in dolžnosti.

Na podlagi določil Ustave SFRJ je federacija razvila zelo široko zakonodajno dejavnost, s katero so opredeljeni celotna sistema SLO in DS v državi, načela organiziranja in pripravljenost države za obrambo pred napadom, pa tudi za delovanje družbenopolitičnega sistema v vojni in drugih posebnih okoliščinah. Federativni organi imajo poleg tega tudi vrsto drugih funkcij politično-usklajevalne, organizacijske, komunikacijske in druge narave, vendar njihove razsežnosti nismo posebej raziskovali.

V raziskavi je bil predvsem potrjen velik pomen, ki ga ima za področje SLO in DS funkcioniranje skupščinskega sistema na ravni federacije. Pristojnosti Skupščine SFRJ na tem področju so zelo široke, posebej tiste, ki se po 283. členu Ustave SFRJ nanašajo na urejanje izhodišč sistema vseljudske obrambe, določanje politike, obrambne politike države, odločanje o vojni in miru, zakonodajno dejavnost na tem področju, pa tudi na politično nadzorno funkcijo nad delom zveznih organov. Skupščina je v raziskovanem obdobju te funkcije in pristojnosti izvajala dokaj redno, sistematično in ekstenzivno. Zaznati pa je bilo določene dileme glede ustreznega delovanja skupščine oziroma njenih organov, načina dela in organizacije v vojnih razmerah, pa tudi v različnih zapletenih razmerah, ki izvirajo iz njih.

V raziskavi je bila spoznana ustreznost položaja pravic, dolžnosti in pooblastil predsedstva SFRJ kot kolektivnega šefa države, to je samostojnega organa federacije, ki ima najširše pravice in dolžnosti na področju vseljudske obrambe in ki je istočasno najvišji organ, ki oborožene sile vodi in jim ukazuje. Kot kaže raziskava, so ustvarjene vse normativne, organizacijske in materialno-kadrovske predpostavke za takšno funkcioniranje predsedstva SFRJ v vseh navedenih okoliščinah, poleg tega pa tudi za njegove neposredne odnose s skupščino, z zveznim

izvršnim svetom in z zveznimi upravnimi organi in organizacijami. V raziskavi so navedena določena vprašanja organizacije teh odnosov, kjer bi bila morebiti možna tudi bolj racionalna ureditev.⁷

5. Moč in vpliv družbenopolitičnih in družbenih organizacij

Raziskovanje vpliva družbenopolitičnih organizacij (ZK, SZDL, ZS, ZSMS in ZZB NOV) v zvezi z uresničevanjem nalog na področju SLO in DS kaže, da pripisujejo delavci in občani Zvezi komunistov največji vpliv. V raziskavi je bila potrjena teza o zmanjševanju moči družbenopolitičnih organizacij.

Ustava SFRJ določa, da je Zveza komunistov s svojim usmerjevalnim in političnim delom v sistemu socialistične demokracije in družbenega samoupravljanja glavna pobudnica in nosilka politične odgovornosti za obrambo in samozaščito. Uresničevanje Zveze komunistov kot integrativne in kohezijske sile pa raziskovanje – vsaj v temeljnih samoupravnih organizacijah in skupnostih – ni povsem potrdilo. Raziskava je pokazala, da Zveza komunistov ni vzpostavljena kot dovolj trden integracijski in mobilizacijski dejavnik. To se ne nanaša na vsa okolja: kjer je Zveza komunistov nastopala z jasnimi pozitivnimi programi, tam je uspešneje uresničevala svojo integracijsko in mobilizacijsko vlogo. V raziskavi je potrjena teza, da se v kriznih razmerah integracijska funkcija Zveze komunistov zmanjšuje in da njeno funkcijo nadomešča državna regulativa. Drugače povedano, v okoliščinah družbene depresije Zveza komunistov na uresničuje svoje vodilne vloge predvsem kot moralno politična sila, ampak pretežno s pomočjo države kot mehanizma družbene represije, kar ne spodbuja razvoja družbe v samoupravno socialistično skupnost.

Raziskava je pokazala, da integracijsko funkcijo ZK slabijo predvsem trije deviantni družbeni procesi: deformacije v sistemu družbene reprodukcije; zraščenosť Zveze komunistov z etatizmom in deformacije v kadroviski politiki ZK.

Delavci skoraj v vseh republikah in avtonomnih pokrajinah na prvo mesto postavljajo zahtevo po preprečevanju negativnih procesov, kakršni so nezakonito pridobivanje bogastva, korupcija, privilegiji, druge zlorabe.

Na drugo mesto postavljajo zahtevo po kadroviski prenovi ZK. (Ponekod to zahtevo postavljajo na prvo mesto.) Razlike po republikah so delno posledica intenzivnosti demokratizacije v različnih okoljih, različne stopnje kritične zavesti in demokratizacije odnosov v Zvezi komunistov.

S tem je mišljena tudi odprava monopola članstva ZK v upravno-politični strukturi v širših družbenopolitičnih skupnostih, socialistični zvezi in zvezi sindikatov. To zahteva deetatizacijo Zveze komunistov v tem smislu, da preseže zraščenosť z državno regulativo, da se spoprime z njo in da od nje zahteva politično odgovornost za njeno delovanje.

Temeljna podmena pri raziskavi je bila, da se bo idejnopolitična, organizacijska in mobilizacijska moč ZK, ki jo ima v miru, izrazila tudi v vojni. Rezultati raziskovanja pa so pokazali, da vsi delavci in občani ne zaupajo Zvezi komunistov, da bo sposobna voditi obrambo v morebitni vojni. Samo tretjina delavcev je o tem povsem prepričana. Druga tretjina meni, da bi se morala Zveza komunistov ločiti od državno-birokratskih struktur, prestrukturirati svoje vrste in ponovno izraziti svojo moralnopolitično razsežnost. Drugi so glede tega vprašanja zelo skeptični.

⁷ Glej tematske analize pripravljenosti republik, pokrajin in federacije za SLO in DS, Ljubljana 1988.

Podobno kritičnost kažejo tudi občani, čeprav je med njimi večji odstotek tistih, ki so popolnoma prepričani o sposobnosti zveze komunistov, da vodi obrambo v morebitni vojni. Ugotovljeno pa je tudi diferencirano zaupanje v Zvezo komunistov v posameznih republikah in pokrajinah oziroma v posameznih okoljih.

V raziskavi se je pokazalo, da se *socialistična zveza ni razvila v široko fronto in vseljusko organizacijo*, ki bi vplivala na procese odločanja na vseh družbenih področjih, pa tudi na področju SLO in DS. Zaradi tega se socialistična zveza ni mogla uveljaviti kot relevantna politična sila.

Raziskovalni rezultati kažejo, da so občani seznanjeni z delom SZDL pri uredničenju SLO in DS in da ji pripisujejo relativno velik vpliv. Vendar pa pretežni del dolžnosti SZDL na tem področju opravijo funkcionarji, medtem ko so člani skromno informirani in manj vključeni v delo. Odprto je torej vprašanje vloge demokratične javnosti, doseganja konsenza in sodelovanja delovnih ljudi in občanov.

Zavest o pripadnosti SZDL kot najširši politični organizaciji vpliva tudi na celotno aktivnost na področju vseljuske obrambe in družbene samozaščite. Člani SZDL se praviloma aktivno in kritično opredeljujejo do teh vprašanj. To nam razkrivajo njihova razmišljanja o sistemu SLO in DS. Obstaja namreč velika razlika v ocenah funkcioniranja vseljuske obrambe in družbene samozaščite med »navadnimi člani« in funkcionarji SZDL, kar kaže na to, da še niso presežene forumska usmeritev in metode dela. Enotna in usklajena pa je ocena, da so organizacije SZDL med vsemi družbenopolitičnimi organizacijami v krajevni skupnosti relativno najbolj aktivna struktura, in da so ne glede na vse pomanjkljivosti vpliven družbeni dejavnik na tem področju.

Nadaljnja demokratizacija socialistične zveze zahteva vključevanje vseh družbenih struktur in socialnih skupin v obrambno fronto; zato se postavlja tudi vprašanje o vključevanju novih družbenih gibanj (mirovnih, ekoloških itd.), pa tudi političnih, religioznih, nacionalnih in drugih skupin v obrambno fronto.

Pri raziskovanju na ravni regij se je večina političnih delavcev opredelila za solucijo, da morajo ta gibanja delovati v okviru socialistične zveze. Večjo politično diferenciacijo nakazujejo odgovori na vprašanje, ali so gibanja nova oblika izražanja interesov delovnih ljudi in demokratizacije družbe.

Raziskave so pokazale, da je politični položaj zelo zapleten; v nekaterih okoljih, republikah in pokrajinah si prizadevajo, da bi politično življenje demokratizirali. Pojavljajo se pozitivne, hkrati pa tudi ekstremne mladinske pobude. Zato so v nekaterih okoljih v dilemi: ali se »odpirati«, uvajati nove oblike demokratizacije družbe, širiti fronto socialistične zveze, z novimi oblikami pritegniti mladino, ali se »zapirati«, krepiti elemente integracije na podlagi normativno-pravnih norm, vztrajati pri »močni« ZK in uvajati represivne ukrepe.

Model razvitega demokratičnega političnega organiziranja sprejemajo z odporom predvsem v tistih okoljih, v katerih zaradi težavnih ekonomskih, političnih in socialnih kriznih problemov ne vidijo rešitve v takšni demokratizaciji političnega sistema. Zato politična razsežnost pluralizma samoupravnih interesov v teh okoljih dobiva značaj konfliktov med konceptom razvitega pluralističnega modela socialistične samoupravne demokracije in tradicionalnim družbenopolitičnim organiziranjem (etatistično-birokratski model).

Raziskovalni rezultati o vplivu družbenopolitičnih organizacij na področju SLO in DS uvrščajo *sindikate* med tiste družbenopolitične organizacije, ki imajo v družbi na aktivnosti na tem področju le nezaten vpliv. Zato se postavlja vprašanje nove vloge sindikatov v konfliktnih situacijah. Neinstitutonaliziran industrij-

ski konflikt pomeni izražanje nezadovoljstva v raznih oblikah: z absentizmom, nekvalitetnim delom, nizko produktivnostjo, občasno pa prihaja tudi do izbruhov nezadovoljstva, katerih posledica so stavke. Z globalnega, nacionalno-gospodarskega vidika omenjeni pojavi objektivno zmanjšujejo obrambno moč. Raziskava razkriva, da prihaja v konfliktnih razmerah do neustrezne reakcije vodstev sindikalne organizacije, posebej kar zadeva aspiracije in pričakovanja delavcev. Pasivnost sindikata vpliva tudi na stopnjo identifikacije delavcev s svojo razredno organizacijo, ki je relativno nizka.

Sindikata se kot prvina subjektivnih sil v naši družbi še ni dovolj integriral v obrambno-samozaščitni sistem OZD. Zaznavno je pomanjkanje samostojnosti, iniciativnosti in izvajanja akcij na področju SLO in DS. K takšnemu sklepu nas navaja obrobni položaj sindikalne organizacije pri merjenju vpliva na urejanje in izvrševanje nalog s področja SLO in DS. Zaupanje v sindikalno organizacijo ob morebitnih konfliktnih razmerah v OZD je relativno visoko, vendar pa aktivnost in obnašanje sindikalnih vodstev v praktičnem ravnanju tega ne opravičujeta.

Številne raziskave mladine in mladinskih organizacij kažejo, da mladi sprejemajo samoupravni socialistični sistem in zasnovo SLO in DS, vendar so do njiju zelo kritični. Frontna organiziranost mladinskih asociacij v okviru SZDL ni izvedena skladno z načeli delovanja te družbenopolitične organizacije. Pojavlja se večja potreba po samostojnejši organiziranosti, po sprejemanju mladinske samorganiziranosti v okviru SZDL; tako bi dosegli bolj funkcionalno enotnost mladine in lažje izražanje interesov mladih. Zveza socialistične mladine ni dovolj sposobna, da bi politično akcijsko povezovala vse oblike mladinskega organiziranja. To pa bi lahko negativno vplivalo na sposobnost delovanja te organizacije v vseljudski obrambni vojni. Zaradi tega je potrebna večja vključenost mladine v upravne organe in v vodstvene organe v sistemu SLO in DS. Z večjim in popolnejšim vključevanjem bi se lahko pomembneje uresničevali interesi mlade generacije.

Raziskava kaže, da so mladi pripravljene sodelovati pri obrambi: tretjina meni, da bi se branili vselej in povsod. Večina jih meni, da so sposobni za oborožene oblike obrambe. Člani komitejev za SLO in DS pa opozarjajo: nismo dovolj razvijali patriotične zavesti, posebej med mladimi; mlade generacije niso dovolj seznanjene z vlogo SLO in DS; mladi se ne zavedajo obrambnih problemov države; niso dovolj imuni proti tujim ideološko-propagandnim vplivom; ZK bi morala dosledno uresničevati svoj program in pomlajevati svojo strukturo.

Mladina je nosilka novih razvojnih vizij socialističnega samoupravljanja in gibalno nekonvencionalnih pobud v zvezi z družbenopolitičnim, gospodarskim in kulturnim razvojem Jugoslavije, v morebitni vojni pa bo v prvih vrstah oboroženega boja; zato se odpirajo vprašanja o vključevanju mlade generacije v procese odločanja na tem področju, predvsem glede tega, kako Zvezo socialistične mladine Jugoslavije usposobiti za vključevanje mlade generacije v obrambo v morebitni vojni.⁸

Raziskave so pokazale, da so organizacije Zveze borcev stabilen dejavnik pripravljenosti družbenopolitičnega sistema za SLO in DS, čeprav so v nekaterih okoljih tudi najostrejši kritiki sedanjih političnih in ekonomskih razmer.

Neskladje med borčevsko vizijo družbenega razvoja in sedanjo ekonomsko in politično krizo je postalo vzrok za odtegnitev dela borcev iz družbenopolitične

⁸ Rezultati analize družbenopolitičnih organizacij v Sloveniji so podani v knjigi: Družbenopolitični sistem – obramba in varnost, Komunist, Ljubljana 1987, str. 199–277. Rezultati jugoslovanske raziskave so v tematski analizi Pripravljenost društveno-političnih organizacij SFRJ, Ljubljana, Skopje 1987. Glej tudi študije v občini Bežigrad, Ljubljana in v občini Karpoš, Skopje.

aktivnosti. Za številne je to v sedanji fazi oblika protesta in kritike sedanjih vodilnih struktur v družbi, nekateri pa temu – kot obliko protesta – dodajajo še izstop iz Zveze komunistov.⁹

Raziskava je zajela tudi družbene organizacije in društva. Tu podajamo le nekatere ugotovitve. Dejavnost ZRVS je usmerjena v usposabljanje rezervnih vojaških starešin za izvajanje vodilnih dolžnosti v vojni ali v izrednih razmerah. Raziskave so pokazale, da bi morali zaradi teh nalog posebej spremljati kadrovska (in starostna) razvojna prestrukturiranja, pa tudi moralnopolitično zavest in idejnopolitično usposobljenost teh kadrov.

Tudi pripravljenost *društev za telesno kulturo* je relevantna za celotni sistem SLO in DS. Raziskava je pokazala, da delavci in občani nizko ocenjujejo pripravljenost športnih društev za obrambne in varnostne aktivnosti. Očitno je, da društva namenjajo pozornost posebej (ali izključno) »športnim« ciljem in zanemarjajo druge programske vidike delovanja. Občani in delavci tudi ne ocenjujejo visoke pripravljenosti *organizacij za tehnično kulturo* za varnostne aktivnosti v njihovem življenjskem oziroma delovnem okolju.

6. Vidiki razvojnega spreminjanja

Raziskovalni rezultati nas navajajo k razmišljanju, *kako v prihodnosti razvijati in optimalizirati obrambno-zaščitno vlogo družbenopolitičnega sistema:*

– v sistemu SLO in DS bi morali vzpostaviti interakcijsko soodvisnost kvalificiranih struktur z voljo in konsenzom širokih množic ter doseči večjo javnost delovanja sistema SLO in DS in načelo odgovornosti pred javnostjo;

– v celovitem sistemu varnostne aktivnosti so v ospredju politično-nadzorne funkcije, ki jih izvajajo družbenopolitične skupnosti, in ki jih v okviru socialistične zveze opravljajo delovni ljudje in občani; to zahteva razvijanje SZDL kot široke frontne organizacije, ki bi bila sposobna razvijati obrambno patriotsko zavest;

– posebej bi bilo treba preučiti pobude mladine in alternativnih gibanj ter njihovo motiviranost za zavestno vključevanje v obrambni sistem domovine; širjenje krogov odločanja na različne socialne skupine in strukture ponuja možnost artikulacije in uresničevanja njihovih interesov v obrambni fronti;

– sistem obrambe in samozaščite v SFRJ ima v načelu podružbljeno naravo, ki ustreza bistvu družbenega in političnega odnosa samoupravljanja; delovni človek in občan naj bi razpolagal z družbeno (in obrambno) močjo; ta raziskovalno zaznana zavest se reflektira v pripravljenosti sodelovati v sistemu ter prispevati k njegovi modernizaciji in razvojnemu spreminjanju.

⁹ Raziskava ZZZB NOV je bila izvedena kot poglobljena studija in je zajela približno 2500 članov v vseh republikah in pokrajinah.